

СВІТОВІ ОСВІТНІ ТРЕНДИ: НАВЧАННЯ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ПЕРЕПІДГОТОВКИ ТА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ
УДУ імені МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

СВІТОВІ ОСВІТНІ ТРЕНДИ: НАВЧАННЯ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної науково-практичної конференції
присвяченої 190-річчю Університету
та 50-річчю Інституту

20–21 червня 2024 року

Київ
Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова
2024

За загальною редакцією професора **В. П. СЕРГІЄНКА**

Редакційна колегія:

- В. П. Андрущенко* – член-кореспондент НАН України, академік Національної академії педагогічних наук України, доктор філософських наук, професор;
- Р. Г. Драпушко* – проректор з науково-педагогічної роботи (адміністративно-господарська діяльність), кандидат філософських наук, доцент;
- В. Г. Лавриненко* – проректор з міжнародних зв'язків, кандидат історичних наук, професор;
- Н. В. Марченко* – кандидат педагогічних наук, доцент;
- Шебень Володимир* – кандидат педагогічних наук, професор (Пряшевський університет, Словаччина);
- В. П. Сергієнко* – доктор педагогічних наук, професор;
- В. М. Слабко* – доктор педагогічних наук, професор;
- Г. М. Торбін* – проректор з наукової роботи, доктор фізико-математичних наук, професор;
- В. І. Федоришин* – доктор педагогічних наук, професор;
- Л. І. Гладка* – кандидат фізико-математичних наук, доцент.

С 24 **Світові освітні тренди: навчання впродовж життя в інформаційному суспільстві:** збірник мат. Міжнародної науково-практичної конф., присвяченої 190-річчю Університету та 50-річчю Інституту. – Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. – 278 с.

До збірника ввійшли матеріали учасників Міжнародної науково-практичної конференції “Світові освітні тренди: навчання впродовж життя в інформаційному суспільстві”, у яких науковці розглядають актуальні питання теорії, методології та практики неперервної освіти в умовах соціальних та інформаційних змін.

Матеріали збірника можуть бути використані науковцями, практиками, здобувачами вищої освіти в галузі психології, педагогіки та дотичних до них наук.

*Дурмазоглу О. А.,
кандидат історичних наук, доцент кафедри історії
та соціально-політичних наук історичного факультету
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна*

НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: “ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА” В СРСР, ДОСВІД ТА ЗДОБУТКИ ДЛЯ СЬОГОДЕННЯ

Новітні тенденції розвитку історичної науки на сучасному етапі пов’язані зі зростанням уваги до дослідження впливу інформації та інформаційних технологій на життя людини, народу, країни.

Сучасний світ називають – світом інформаційних технологій. ХХ – початок ХХІ ст. поставили перед суспільством нові парадигми життєдіяльності; науково-технічний прогрес, який перекреслив сталі в минулому обрії розвитку та безпеки, дав пошук до нових методів виживання, зайняття найкращого “місця під сонцем”, досить часто, поза будь-яких компромісів та морально-етичних норм. На сьогодні відбувається процес перетворення інформації на товар, що штовхає до міжнародної конкуренції за володіння інформаційними ринками та ресурсами, який визначає і ефективно впливає на стан економічної, оборонної, соціальної, політичної та інших складових національної безпеки країни.

Проблеми порушення інформаційної безпеки є актуальними, в останній час ми мали можливість бачити, наскільки тяжкими можуть бути наслідки порушення інформаційної безпеки, пов’язані з використанням сучасних інформаційних технологій. У даному випадку, на мою думку, основа та практики принципів інформаційного поглинання суспільної думки потрібно шукати у ХХ ст. На думку С. Смольц, ідеологічні протистояння та інформаційні зіткнення сформували історичне обличчя другої половини ХХ ст. [1; 72].

Радянський Союз був багато колоритною за національним принципом державою: 15 союзних республік, багатомірність культур, традицій, мов, світоглядів, бачення майбутнього тощо, задля утримання та розширення власних кодонів та поглинання їх ресурсної бази, штовхали правлячу верхівку до створення єдиного інформаційного поля, єдиної суспільної думки та поведінки, єдиної держави, кордонів, єдиного СРСР. Для збереження союзних кордонів, використання її людського та ресурсного потенціалу, недопущення будь-яких суспільних та національних конфліктів розроблялися нові методи впливу на людину, одним із них була інформаційна війна, яка включала: радянську пропаганду, ідеологічні кампанії, поширення “історичних міфів”, прокомуністичну ідеологію, цезуру тощо, проти свого ж, так званого “радянського населення”, але задля високої мети: єдиного та непорушного Радянського союзу.

Наприкінці 50-х – на початку 60-х рр. ХХ ст. офіційний розрив з політикою сталінізму дав поштовх до розширення тематики історичних досліджень. У цей час навіть згадувалися помилки в політиці партії та сталінські “перегини”. Поряд з цим продовжувала діяти інерція “позитивності” у висвітленні політики партії і уряду,

соціальних змін і перетворень досліджуваного періоду.

Потрібно зазначити, що вперше поняття “інформаційна війна” було закріплене в директиві Міністерства оборони США DOD S 3600.1 (від 21 грудня 1992 року), де воно вживалося у вузькому значенні і розглядалося як різновид радіоелектронної боротьби. В подальшому, в звіті американської корпорації “Ренд” MR-661-0SD “Strategic Information Warfare. A new face of War” (1996 р) вперше з’явився термін – “стратегічна інформаційна війна (інформаційне протиборство)”. Вона визначалася як війна з використанням державного глобального інформаційного простору й інфраструктури для проведення стратегічних військових операцій і зміцнення впливу на власний [2].

Сьогодні існує безліч тлумачень щодо даного поняття, на мою думку, ці тлумачення найбільше розкривають саму сутність цього терміну: інформаційна війна – комплексна дія (сукупність інформаційних операцій) на систему державного і військового управління протилежної сторони, на її військово-політичне керівництво, яке вже в мирний час призводило б до прийняття сприятливих для сторони-ініціатора інформаційного впливу рішень, а в ході конфлікту повністю паралізувало б функціонування інфраструктури управління противника [3, с. 24]. “Інформаційна війна – це всеохоплююча цілісна стратегія, зумовлена на все зростаючою значимістю і цінністю інформації у питаннях командування, управління і політики” [4; 11].

При веденні інформаційної війни, в суспільну свідомість народу-противника цілеспрямовано впроваджуються такі неправильні уявлення про навколишній світ, які дозволяють агресору надалі вільно маніпулювати противником, потрібно зазначити, що в СРСР, одним із противників було населення самого СРСР, тобто відбувалась війна радянсько-комуністичної системи та партійної номенклатури із багато національним, мовним, релігійним, світоглядним народом даної країни, до того ж, захоплення необхідних ресурсів відбувалось практично не зустрічаючи ніякого опору, без збройного зіткнення звичайного типу.

На думку Смольц С., СРСР створив державну систему важливою складовою якої була ідеологія. Сформувавши замкнуту систему, що блокувала проникнення будь-яких відмінних переконань, ідей, вона офіційно закрила доступ будь-якої інформації ззовні та повністю контролювала внутрішній інформаційний, в тому числі й науковий, громадський простір, часто проникаючи навіть в особистий світ особистості [1; 70].

Як відомо, частиною інформаційної війни є робота з власним населенням, тому вже напередодні Другої світової війни, для виправдання себе, як агресора проти польського та українського населення, сталінський СРСР впродовж 1930-х років на внутрішньому інформаційному просторі розгорнув кампанію очорнення Польщі і українських сил для того, щоб обґрунтувати ідею про нібито необхідність визволення українського населення “з-під панського ярма” [5].

Як зазначив Дж. Т. Гросс, у ті непевні часи друковане заохочення в пресі до нападів на окремі небажані соціальні групи підкорених країн було рівнозначним наданням дозволу на відстріл цього сегмента населення. У такий спосіб українців і білорусів нацьковували на поляків у Західній Україні і Західній Білорусії [6].

Після приєднання до СРСР Північної Буковини та Бессарабії було розгорнуто кампанію розпалювання ненависті до румунів, які жили на цій території; розпочалася також атака на “українських націоналістів”.

Аналіз та результати наслідків Другої світової війни ще раз продемонстрували, що фізичні форми впливу на супротивника надзвичайно затратні, а виникнення засобів

масового знищення взагалі поставили під сумнів доцільність повномасштабних фізичних війн. Водночас, СРСР захопив та приєднав до свого складу значну частину територій інших держав, тому потрібно було використовувати весь можливий арсенал впливу на населення цих територій, “інформаційна вакцинація” стала дієвим засобом утримання контролю на завойованих територіях, тому основою інформативної війни в СРСР стало “національне питання” та “радянська” населення, яке проживало в Радянському союзі. Такі зусилля зміцнювали становище росіян коштом інших національностей і були спрямовані на розпалювання національної ворожнечі в суспільствах, що перебували під радянським контролем. Тактика “нацькування” одних національностей проти інших, одних соціальних груп проти інших, давала можливість для комуністичної верхівки створити систему народного контролю і розправ, яка в подальшому почала діяти без прямого втручання верхівки.

З початком боротьби Української повстанської армії Радянський Союз отримав нову ціль для інформаційної агресії – бандерівців. Повстанський рух на західноукраїнських землях набрав таких масштабів, що звичайні методи придушення уже не діяли, отже, потрібна була гібридна війна. І так, разом із застосування армії на території Західної України розпочалося впровадження якнайрізноманітніших методів терору, організація мережі секретних співробітників (сексотів) для проникнення в середовище підпільників та виявлення тих, хто допомагає повстанцям, депортації та розстріли населення, яке підтримувало повстанців [7]. Відбувалось заслання спецзагонів, перевдягнутих у форму УПА, що чинили звірства над місцевим населенням та різні провокації для дискредитації руху, кампанія очорнення повстанського руху [8].

Інформаційна війна проти УПА складалася із двох оперативних кампаній – перша була розрахована на радянський загаль, на усе населення СРСР, особливо на українців, що жили за межами західноукраїнських земель. У ній застосовано різного роду пропагандистські гасла, базовані на обвинуваченнях повстанців у фашизмі, у стрілянині в спину, звірствах тощо [9]. Ця частина інформаційної агресії проти УПА мала беззаперечний успіх для прокомуністичної верхівки СРСР. Ідеологеми, застосовувані проти УПА перенесено на всіх жителів Західної України, створено такі штампи, як “бандерівці”, “фашисти”, “уніати”, “вуйки”, “підляшки” тощо. Поступово, ознаками цієї інформаційної warfare став релігійний та етнічний расизм [10].

Отже, ці методи стали частиною інформаційної війни – кампанія очорнення та засилання спецзагонів під виглядом УПА, які супроводжувалися провокаціями, дезінформацією та пропагандою. З висото століть, на мою думку, потрібно наголосити, що дані методи стали настільки “дієвими”, що збереглися і діють в XXI ст., в 2014 р. значна частина пострадянського суспільства продовжують вважати західне населення України “бандерівцями”, які є бандитами, канібалами, злочинцями, які представляють пряму загрозу світовому суспільству.

Після війни посилилася ідеологічна обробка населення. Перш за все, пропагандистські кампанії, які були методологічною базою інформаційної війни, мали загальносоюзний характер. Вони розроблялися згідно із вказівками ЦК ВКП(б), спускалися до республіканського керівництва, яке, в свою чергу, розробляло постанови і рішення, що їх мали чітко виконувати обласні партійні організації.

Для недопущення плюралізму думок серед населення та як найкращого впровадження власних ідеологем, у 1940-х роках, у зв'язку з початком роботи зарубіжних радіостанцій, які ведуть мовлення російською мовою та мовами народів

СРСР (Радіо “Свобода”, Голос Америки, Німецька хвиля, Російська служба Бі-бі-сі та інших), невідвладних обмеженням радянської цензури, а також появою у населення великої кількості короткохвильових радіоприймачів, в СРСР стало застосовуватися масове глушіння цих радіостанцій з допомогою потужного радіоелектронного обладнання (“глушилок”). Радянська мережа радіоглушіння була найпотужнішою у світі [11].

Радянська пропаганда вже через кілька років після війни створила образ нового ворога (замінивши переможену Німеччину) – США, як уособлення імперіалізму, що тепер був головним супротивником комунізму.

В українському суспільстві в післявоєнний період ознак вільної інтелектуальної думки не залишилось, політична цензура набула особливої активності. Відповідно до нового повороту в генеральній лінії партії в УРСР не було жодного журналу, культурно-освітньої чи наукової установи, що їх оминула б післявоєнна ідеологічна чистка [12, с. 710].

З середини 50-х рр. ХХ ст. в країні почався процес десталінізації, який охопив всі сторони життя суспільства. Поряд з цим, як зазначає свідок тих подій І. Рибалка: “...викриття культу Сталіна і ліквідація найбільш одіозних частин його політики й репресивної системи відбувалися за канонами цієї ж системи без порушення її основних, передусім організаційних підвалин” [14, с. 127].

На тлі ейфорії від перемоги владні структури одразу приступили до “виховання” та “перевиховання” населення. Й. Сталін прагнув подолати інерцію ейфорії народу й певну деідеологізацію радянського суспільства, здійснивши його нову тотальну інформаційно-психологічну мобілізацію. Необхідно було витравити “буржуазний душок”, привнесений в суспільство в ході контактів радянських людей з іноземцями у звільненій Європі [12, с. 950]. Головна мета вбачалась в тому, щоб відновити такий моральний стан суспільства, який не буде загрозою для системи. Владні структури ніколи не приховували, що займаються селекцією нового типу населення, прагнуть витворити єдиний “радянський” народ.

Отже, суспільство, яке пройшло через всі жахи Другої світової війни, вже не було таким заляканим, як раніше. Тому Й. Сталін розгорнув нову хвилю терору. Не відмовляючись від довоєнних методів фізичного знищення, режим зробив акцент на більш витонченому терорі – інформативно-психологічному.

Будь-який вияв опору, непокори, непослух жорстоко викорінювався. В державі знешкоджували всіх тих, хто потенційно не вписувався в створену систему, мав не ті погляди чи навіть смаки і звички. Деспотична і бюрократична держава шляхом залякування панувала не тільки над тілом, а й над душею народу [12, с. 723].

Психологічний стан жаху та відчаю в масі населення зумовлювався, насамперед, безпосереднім враженням від масових репресій. Радянська пропагандистська машина маніпулювала суспільною свідомістю, в одних випадках створюючи інформаційний вакуум, а в інших – вдаючись до організації показових судових процесів, перетворюючи їх на своєрідні політичні вистави, спрямовані на нагнітання психологічної істерії.

Навіть після смерті Й. Сталіна страх залишався невід’ємною складовою морально-психологічного стану населення. Відомий історик І. Рибалка, згадуючи ті часи, зазначав: “Залишався страх, який просяк все єство кожного навіть перед мертвим Сталіним, за одним словом або помахом руки якого в один момент піднімалися зі своїх рідних місць і під проводом НКВС-КГБ переміщалися в невідомі місця, зникали

тисячі, сотні тисяч його співвітчизників, цілі народи... Канули у вічність мільйони селян, інтелігентів, партійців, військових...” [14, с. 118]. Страх ще довгі роки сковував свідомість та не давав розкритися творчим здібностям людини.

Отже, методи і способи інформаційної війни Росії у XXI ст., так чи інакше сягають тим практикам, які було застосовано у XX ст., інформаційну війну, що є інформаційним забезпеченням агресії Російської Федерації проти України, відомий російський політик Борис Немцов охарактеризував як війну нацистського режиму проти демократичної держави: “Виграти війну можуть нацисти із Геббельсом на чолі. Те, що Україна прогала інформаційну війну – це факт. Але те, що ви не повинні з цього приводу дуже переживати – це теж факт. Ви ж не нацистська держава”, – сказав російський опозиціонер, – Б. Немцов [23].

Як наслідок, інформаційна війна проти власного народу в СРСР у XX ст. спричинила маргинальність та деморалізацію у поведінкових моделях, етичних цінностях, культурі та світоглядних орієнтирах пострадянського населення – зміни, що вплинули на становлення та розвиток незалежної держави, України, та даються взнаки і до сьогодні. За словами В. Полохала “Українське суспільство вийшло із сімдесятирічного періоду перебування в СРСР без передумов для цивілізованого демократичного розвитку – без ознак громадянського суспільства, без демократично налаштованої національної еліти, без повноцінної національної культури та усвідомлення себе як нації” [24].

Потрібно наголосити, що в результаті інформаційної війни у народі руйнується цілісне сприйняття навколишнього світу, йде формування фрагментарного, часткового, калейдоскопічного, а свідомість легко піддається маніпулюванню ззовні, через підсвідомість, в сучасному науковому дискурсі, цей процес дістав назву “зомбування”. До того ж, руйнується історична самосвідомість (історичні міфи дезінформують реальність), цілісний історичний процес розривається на частини, які протиставляються один одному.

Інформаційна зброя відрізняється від інших засобів ведення війни тим, що з її допомогою ведуться неоголошені і, найчастіше, невидимі війни, та що об’єктами впливу є, насамперед, громадські інститути суспільства і держави – економічні, політичні, соціальні і т. ін. Крім того, військова стратегія використання інформаційної зброї виявилася тісно пов’язаною із цивільним сектором і стала багато в чому від нього залежати.

Література:

1. Смольц С. П. Інформаційна війна як чинник формування суспільного буття. *Вісник НТУУ КПІ. Філософія. Психологія. Педагогіка*. Вип. 3’2011. С. 70-77.
2. Присяжнюк М., Жарков Я. Аналіз засобів ведення інформаційної боротьби з використанням інформаційних технологій, форм і способів їх застосування. URL : <http://defpol.org.ua> (10 серпня 2009).
3. Зінов’єв А. Глобальне свержобщество і Росія. Москва : Харвест, 2000. 125 с.
4. Полохало В. И. Негражданское общество как социополитический феномен Украины. *Политические исследования*. 1999. № 6. С. 25-33.
5. Бугайчук А. Як голосували “за советів”. *ВолиньPost*. 2013. 28 жовтня.
6. Інформаційна війна 1939 року : як Кремль пропагував пакт Молотова-Ріббентропа. URL : http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/5472/Informacijna_vijna_1939_roku_jak_Kreml_prop_aguvav
7. Леусенко О. Обороти НКВД. *Livejournal*. 2012. 21 грудня.

-
8. Преступления НКВД на территории Западной Украины. *Voronz*. 2014. 6 квітня.
 9. Вересень С. “Злочини УПА”? Пізнайте правду. Кобзар. 2010. 19 травня.
 10. Фельдман О. Кибер-ненависть по-українськи: кого, сколько и за что?... *Українська правда*. 2011. 15 жовтня.
 11. Плейкіс Р. Радіоцензура. *Baltijos korija*. 2002. 71 с.
 12. Політичний терор і тероризм в Україні. XIX – XX ст. історичні нариси. Київ : Наукова думка., 2002. 950 с.
 13. Субтельний О. Україна: історія. 2-е вид. Київ : Либідь, 1992. 512 с.
 14. Рибалка І. К. Така наша доля: Сторінки життя мого покоління. Харків : Основа, 1999. 200 с.
 15. Марусик Т. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльності (40-50-ті рр. XX ст.). Чернівці : Рута, 2002. 463 с.
 16. Верг Н. История советского государства. 1900-1991 / пер. с фр. Москва : Прогресс-Академия, 1992. 480 с.
 17. Офіцинський Р. А. Микита Хрущев як викривач сталінізму: ювілейні коментарі з геополітичної межі Захід-Схід. *Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика*. Вип. 10. С. 123-136.
 18. Юрчук В. Культурне життя в Україні у повоєнні роки: світло і тіні. Київ : Асоціація “Україна”, 1995. 80 с.
 19. Симонов К. Глазами человека моего поколения. Размышления о И. В. Сталине. *Знамя*. 1988. № 3. С. 3-66.
 20. Зубкова Е. Общественная атмосфера после войны (1945-1946). *Свободная мысль*. 1992. № 6. С. 4-14.
 21. Даниленко В. Повсякденне життя українських селян у повоєнний період (1945-1963рр.). *Україна XX ст.: культура, ідеологія, Політика* : зб. ст. Вип. 9. Київ : Інститут історії України НАН України, 2005. С. 3-16.
 22. Зайцев Б. П., Мигаль Б. К. Преподаватели, студенты и сотрудники Харьковского университета в период немецко-фашистской оккупации (1941-1943 годы). *Эпоха. Культура. Люди*. (история повседневности и культурная история Германии и Советского Союза. 1920-1950-е годы). Материалы международной научной конференции (Харьков, сентябрь 2003.) : сб. докладов. Харьков : Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2004. С. 100-112.
 23. Немцов Б. Информационную войну всегда выигрывает нацистский. URL : http://censor.net.ua/news/282944/informatsionnuvovoyinu_vsegda_vyigryvaet_natsistskiyi_reji_m_nemtsov
 24. Полохало В. И. Негражданское общество как социополитический феномен Украины. *Политические исследования*. 1999. № 6. С. 25-33.